

TANULMÁNYOK

KOZMA ELIZ-TIMEA

A VERNE-FÉLE HAGYOMÁNY SIKERTÖRTÉNETEINEK ÁTIRATA
JÓKAI *A JÖVŐ SZÁZAD REGÉNYÉBEN***Kulcsszók:** Jókai Mór, Jules Verne, globális sci-fi, óriásgép, tudóskép, nemzetiesítés, etnicizálás.

Tanulmányom tétje, hogy megértse, milyen módon kötődik a korai magyar tudományos-fantasztikus irodalom a 19. század második felében a korabeli legkorszerűbb világirodalmi tendenciákhoz és melyek eközben a különleges helyi sajátosságai, magyar és kelet-európai egyedi megoldásai. A korszak egyik legkülönlegesebb magyar sci-fi-jét, Jókai Mór *A jövő század regényének* a karakterét kívánom vizsgálni esettanulmányként. Hipotézisem értelmében Jókai hibridizálta a korabeli világirodalom különféle korabeli sci-fi-modelljeit, s ezeket ráadásul sajátos módon ötvözte egy sor, magyar környezetben nagyon népszerű regényfajtaival – a nemzeti történelmi regénytől kezdve egészen a társadalmi fejlődésregényig. Ebből pedig igen különös, világirodalmi perspektívából nézve is rendkívül sajátos regényvilág jött létre, amely különbözött a korabeli magyar, de a világirodalmi sci-fi legtöbb változatától is. A korabeli magyar irodalmi kultúra legnépszerűbb világirodalmi sci-fi írójának, Jules Verne-nek a korai magyar sci-fi irodalomra tett rendkívüli, de mélységében ritkán vizsgált hatását követem végig, különös tekintettel arra, ahogyan Jókai reagálni látszik erre, versenyez vele, újragondolja azt. Kutatásomban legfőképpen három olyan részproblémára fektetem a hangsúlyt, ami releváns átfedésnek és beszédes kapcsolatnak látszik a magyar környezetben népszerű korai Verne-regények és Jókai regénye között: ezek az óriásgép motívumának a természete, az új világ vezéreinek hármasságának tagolódása és a sci-fi, illetve a technológia nemzetiesítése. Kiindulópontként és mindezen szempontok megértéséhez a Jókai és Verne 1860–70-es sajtós recepcióját is vizsgálom, amely közelebb vihet a két szerző sci-fi regényei közötti kapcsolat és elmozdulás feltárásában.

1. Jókai és Verne sajtós recepciója 1860–70-es években

A korabeli magyar sci-fi darabjai eltérő természetűnek tűnhetnek, látszólag nem folyamatos a szövegtípus alakulástörténete. *A jövő század regényének* megjelenése előtti évtized Vernéről szóló sajtós recepciójának és a magyarra fordított Verne-szövegeknek a vizsgálatából azonban az derül ki, hogy korántsem egy szórványos,

érdektelen és esetleges történettel állunk szemben. A tanulmányom innen is magyarázza azokat az összefüggéseket, amelyek Verne és Jókai sci-fi-szövegei között felfedezhetők. Többek között észrevehető, hogy Verne és Jókai szövegeinek tudományos-technikai vízióit egyaránt megkérdőjelezték a korabeli magyar kritikusok.

Nem túlzás azt állítani, hogy a 19. századi magyar közönség kritikus hangjai nehezményezték Jókai monumentális sci-fi-jének, *A jövő század regényének* világképi- és valóságábrázoló stratégiáit. Legfőképpen a szövegben felsejlő ellentmondásokat (Dux 1873: 2997–3104), látszólag lehetetlen technológiai elképzeléseket kérdőjelezték meg, melyek szerintük csak hátráltatták a mű befogadását (Uo.). A számtalan találmányt és tudományos eszmecserét felvonultató történet okkal adhatott alkalmat arra, hogy az elismert szerző művét a tudományos-fantasztikus irodalom és annak korabeli hagyományainak a közegében, főként Verne összefüggésében kommentálják.

Erre egyik legszámottevőbb példa Fülöp Adorján csaknem egy évtizeddel későbbi kritikája, amit Jókai – szerinte – legfontosabb inspirálója, Verne köré élezett ki. Fülöp aggodalommal érzekelte a tudomány térhódítását az irodalmi művekben és az esztétikai ízlés romlásáról beszélt az ilyen jellegű szövegek kapcsán (Fülöp 1885: 29–33, 456–458, 474–476, 489–492, 505–506, 521–524.). A 20. század elején Tér Jenő tollából jelent meg újra olyan elemzés, ami szintén felelevenítette a Jókai–Verne párhuzamot, s közel negyven év tanulságai ismeretében a korábban említett kivétel mellett kritikával illette Verne tudományos pontatlanságát is (Tér 1912: 23–24).

Ezek a késői kritikák vagy korai irodalomtörténeti reflexiók azonban elfedik azt a lelkesedést, ami Vernét magyar környezetben eredetileg fogadta. Ha Verne korai, 1860 és 1870 közti magyar befogadástörténetét vizsgáljuk, olyan véleményekkel találkozhatunk legnépszerűbb korabeli szövegei, az *Utazás a Holdba* és *Utazás a Hold körül* című regényei kapcsán (ezek általánosságban a legismertebb Verne-sci-fik, amelyek a hírlapokat foglalkoztatták *A jövő század regénye* előtti évtizedben),¹ mint vonzó és érdekesítő,² szeszélyes, de tanulságos mű³ mivolta ellenére, mégiscsak „író képzelet-szülötte és semmi más”,⁴ egy „csillagászati tréfa.”⁵ Elismerték páratlan írói képzeletét, írói munkásságát, melyben „érdekesen vegyíti az alaposan tudományost a képzeletivel és mulattatóval”,⁶ de fenntartásokkal kezelték a tudományos fejleményeket a műveiben. Ezzel egyidőben viszont mégsem vitatták el, hogy Verne művei remek belépőként szolgálnak a tudomány világába, hiszen emészthetővé teszik a tudományos

¹ Elsőként Heckenast Gusztáv adta ki 1873-ban a Holdról szóló kötetet a Vasárnapi Újság 1869. május 30-ai számától 1870. június 18-áig kiadott lapjaiban fellelhető folytatásos és erősen vázlatos Verne-regény alapján.

² Magyarország és a Nagyvilág, 1871/16: 203.

³ Vasárnapi Újság, 1870/10: 409.

⁴ Vasárnapi Újság, 1869/11: 439.

⁵ Sárospataki füzetek 1866/6.

⁶ Vasárnapi Újság, 1869/9: 704.

téziseket, ezáltal a regényei egyfajta eszközzé váltak a természettudományos ismeretek széles körű terjesztésének.⁷ A Vasárnapi Újságban 1869–70 között megjelentetett *Utazás a Holdba* és *Utazás a Hold körül* jegyzetelt fordítás végszavában is kiemeli az átdolgozó, hogy mindaz, amit Verne tollából olvashat a közönség, valójában meg is történhet, ugyanis a szerző rendelkezik egy mély tudással a tudományok terén. De figyelmeztet arra is, hogy a fantáziadús történetek szórakoztatás gyanánt is szolgálnak, természetesen ehhez az olvasók nyitottsága szükséges.⁸ Azaz miközben ezek a korai kritikák méltányolták a jövőbe vetített tudományt, valójában kérdésként fogalmazták meg a tudományos kérdések poétikai relevanciáját, erejét, lehetőségeit, s elsősorban akkor vélték azokat elfogadhatóknak, ha valamiféle pedagógiai tétjük van.

A korabeli magyar recepció pontosan érzékelt a Verne-féle sci-fi bizonyos szövegeiben ott rejlő didaktikus tétet. Didaktikus kalandos regények írására ugyanis maga Verne kiadója, Pierre-Jules Hetzel biztatta szerzőjét és jóbarátját, az ő tervei alapján került nyomtatásra a *Voyages extraordinaires*, s a sorozat első darabjai azonnal meghozták a hön áhított sikert mindkettőjük számára. A regényeket elsőként Hetzel és Jean Macé *Magasin d'Éducation et de Récréation* ifjúsági magazinjában publikálták. A tipikus Verne–Hetzel szöveg az enciklopédikus didaktikusság és a széleskörű kalandok erőteljesen előrevetített, nagy horderejű elbeszélése, ami általában egy utazás köré szerveződik, amelyet valamilyen külső ok motivál (Roberts 2016: 186). Ezeknek a Verne által megálmodott és papírra vetett fordulatot történeteknek edukatív céljuk is volt a szórakoztató jelleggel, a sci-fi látványos megoldásait pedig eleve a természettudományos felvilágosítással keretezték és tették elfogadhatóvá.

Noha mára már nehezen érzékelhető a szövegből önmagában, a Jókai-féle sci-finek is van hasonló tétje a korban. Minden látszólag légből kapott és lehetetlennek tűnő világképi eleme ellenére is a regény bevonozta a fiatal olvasókat. *A jövő század regénye* folytatásos publikálása közben több hírlap is beszámolt arról, hogy miképpen fogadta a nagyközönség a regényt, köztük A Hon 1873-ban: „*Felolvasót a felolvasás végén is nagyon megéljeneztek, mire a jelen volt vendégek a kör helyiségének megtekintésére hívtak meg a kör elnöke által.*”⁹ Ugyanabban az évben a Fővárosi Lapok tudósított a pozitív fogadtatásról a fiatal olvasók között is: „*Jókai Mór érdekes felolvasását, mely A jövő század regényéből való, s azt festi, amint a tébolyda három tudós lakója a léghajó tetszés szerinti kormányzását akarja foganatosítani, a kereskedő ifjak közhelyiségében nagy tetszéssel s igen sokan hallgatták.*”¹⁰ Egy hónappal később pedig a Magyarország és a Nagyvilág is hasonló hírt hoz le a jól sikerült ifjúsági felolvasásról: „*A nagyszámú hallgatóság több helyen zajosan nyilvánítá*

⁷ Magyarország és a Nagyvilág, 1871/16.

⁸ Vasárnapi Újság, 1870/11: 535.

⁹ A Hon, 1873/21.

¹⁰ Fővárosi Lapok, 1873/5: 22.

tetszését és a felolvasás végével szünni nem akaró éljenek jutalmazták a népszerű Írónak a fiatalság iránt tanúsított szívességét.”¹¹

A recepciónak ezek az összeérő, egymást keresztező mozzanatai, átfedést mutató felületei jól érzékeltethetik nem csupán a korai népszerű Verne-regényekkel és a Jókai-regénnyel szembeni edukatív elvárást, hanem azt a transznacionális tendenciát is, hogy a sci-fi regények a 19. század második felének nem csupán azt a naprakész tudományos ismeretet nyújtották, amelyet szükségesnek tartottak ahhoz, hogy új, iparosodott világukban produktívan élhessenek, hanem maguk a szövegek egyfajta reprezentációs modellként szolgáltak a komplex technológiákhoz (Evans 1988: 34).

Elemzésem amellet érvel, hogy Jókai regénye nem csupán az előbb említett módon, hanem sok szálon és sokféleképpen kötődik a korabeli világirodalmi sci-fi számos változatához és értelmezi, átírja, hibridizálja azt.

Ebben a gondolatmenetben a műnek a Verne-féle hagyományhoz és a magyar környezetben is népszerű Verne-szövegekhez való viszonyát vizsgálom meg három részprobléma mentén: először az óriásgép képzetét nézem meg ezekben a szövegekben, majd a világ rendjét alakító és vezető embertípusok ábrázolására, harmadikként pedig a technológia etnicizálására és nemzetiesítésére összpontosítok.

2.1. A rettenetes és a művészi óriásgép motívuma

A kor egyik legkiemelkedőbbnek mondható újítása kétségkívül az óriásgépek megjelenése, melyek elsősorban szívósságuk és hatalmas erejük révén tökéletes eszközeivé váltak a robotszerű, fokozott munkavégzésnek, tömegtermelésnek, ipari fellendülésnek (Mumford 1986: 45, 53). Épp ezért a többfunkciós, az embert helyettesíteni képes és az emberi munkát felülmúló óriásgép képzelet és főként annak a jövője, fejleszthetősége, korlátai (vagy korlátlan képességei) a korabeli társadalmi képzelet fontos részei. Nem véletlen, hogy a képzet egyaránt része Verne számos szövegének, majd pedig felbukkan Jókai sci-fijében is. Mindenik tudományos leírásaiban ott vannak ezek a gigászi méretű találmányok, s az óriásgépek természete annak függvényében változik, hogy milyen célra alkalmazzák a szereplők. Eszerint ezek a masinák három különböző szerepben jelennek meg: háborús repülőként, a művészi kibontakozás eredményeként és ipari termékként.

A jövő század regényében az idősebb Tatrangi egy teljesen újszerű technikával valósítja meg repülő gépezetét, szenvedélye miatt elmebetegintézetbe is kerül, ahol másik két „repülőgép őrültjével” (JMÖM, I.: 131) kerül folyamatos vitába a találmányok hasznának tárgyalása közben. Míg a másik két tudós harcra és öldöklésre tervezte a repülőt, Tatrangi Mózesnek hozzájuk képest utópikusnak mondható elképzelései vannak saját találmányát, az aerodromont illetően: célja az örök béke, testvériség és bőség elhozatala (Uo.: 147). Azonban a repülő megépítésének finanszírozását a milliomos bankár, Severus, kizárólag háborús felhasználás esetén

¹¹ Magyarország és a Nagyvilág, 1873/5: 59.

támogatja. Ennélfogva az aerodromon részt vesz a harcban, ellenséges emberi életet azonban nem olt ki (Uo.: 378). Mindezek után, a béke korszakában, ahol a kereskedelem válik az élet központjává, természetesen Tatrangi műve is közlekedési eszközzé, ipari cikké válik, kényszerű háborús fejlesztésből válhat csak eredeti céljához méltó békés találmánnyá (JMÖM II.: 39–40).

Verne *Utazás a Holdba* regényében hasonló mechanizmust figyelhetünk meg, a narrátor az egyszerűség kedvéért egyetlen jelenetbe sűríti azokat a szemléleteket, ahogyan a szereplők gondolnak a találmányra: „Így hármában a művészet, a tudomány és a technika minden erőforrását magukkal vitték ők a világűrbe!” (Verne 1970: 180). A regény egyetlen mondatából kiderül, hogy Barbicane, Nicholl és Ardan a háborús, az ipari és a művészi elképzeléseket és célokat egyszerre viszik magukkal a Hold meghódításának expedíciójára.¹²

Figyelemre méltó az, ahogyan Verne korábbi műveivel képest, karrierje későbbi időszakában mind a technológia, mind a tudomány öncélú, másokat kizsákmányoló eszközként jelenik meg. Kiadói nyomásra igyekezett optimista kimenetelű regényeket alkotni (Evans 2001: 98–99), de később, az 1870-es évek közepe–vége felé, a szövegtípus trendjeinek változásával a pozitív, jóhiszemű, esetenként naiv világnézet átalakulni látszott, s helyét átvette egy sokkal borúlátóbb szemlélet, s a tudomány potenciális romboló és elidegenítő hatásaira kezdett összpontosítani (Evans 1988: 1–11). A *Voyages extraordinaires* régebbi darabjaiban, például a Holdról szóló köteteiben megfigyelhetjük, hogy az alkalmazott technológia természeténél fogva jóindulatú és képes az emberi élet javítására, vagy éppen arra, hogy az emberiség ismereteit kiegészítse, bővítse és előrevigye (Evans 1988: 49). Beszédes, hogy a technológiai pesszimizmusnak olyan szövegei, mint a *Párizs a XX. században* című Verne-mű, nem láthattak a korban napvilágot. Ez a posztumusz, csaknem másfél évszázaddal később kiadott disztópikus regény épp azáltal kap egy groteszk és baljós köntöst, hogy az ábrázolt jövő században egy fiatalember tudományos ismereteinek mértéke fordítottan arányos a kulturális szakértelmével.

Meglehetősen lenézi a művészeteket (Radu 2016: 190–1), a karakter is inkább egy gépre emlékeztet (Uo.). Azt is mondhatjuk, hogy a korábbi évtizedek technológiai túlkapásainak tüneteit viseli, a művészi kibontakozás háttérbe szorítása érvényesül a haszonelvű gépésítés, tömegtermelés nevében. Verne már pályája elején kacérkodott tehát egy pesszimiztább technológiai szemlélettel, ráadásul ez borúlátó módon épp a művészeteket játszotta volna ki a technológiai fejlődéssel szemben; azonban 1863-as disztópiájának a kudarcra mutathatja, hogy kiadója féltette ennek a nézőpontnak a piac- és imázsromboló kudarcától (Evans 1995: 44). Hetzel tanácsára ugyanis a mű kiadását elnapolták: nem illett bele Verne poétikai–világképi repertoárjába, nem felelt meg azoknak az irodalmi trendeknek és elvárásoknak, amelyeket épp ők maguk járattak be (Evans 2001: 98–99).

¹² A regényben azonban egyik felhasználási lehetőség sem jelenik meg negatív töltettel, Verne álmogépe még akkor is alapvetően emberközeli, ha visszafordíthatatlan károkat okoz a társadalomban.

S noha a technológiai disztópiát elutasította, Verne kiadója, Hetzel expliciten kifejtette a jövő irodalmáról beszélve, hogy ennek mindenképpen a technológiáról, annak lehetőségeiről és korlátairól kell szólnia. Például a *Hatteras kapitány* című regényhez írt előszavában arról beszélt, hogy az irodalomnak alkalmazkodnia kell a kor új elvárásaihoz, s ezek között elsődleges a tudomány megjelenítése: „[...] *l'art pour l'art ne suffit plus à notre époque, et que l'heure est venue où la science a sa place faite dans le domaine de la littérature.*”¹³ (Verne 1866: 2). Úgy érvelt, hogy a líra, a művészet már nem elég az ember kiteljesedéséhez a 19. században, a megismerés, a tudomány kora következik: „[...] *mieux au besoin généreux qui pousse la société moderne à connaître enfin les merveilles de cet univers*” (Verne 1866: 1).¹⁴

Rendkívül izgalmas az, ahogyan Jókai reagál ezekre a dilemmákra és kreatívan viszonyul hozzájuk. *A jövő század regényének* előszavát olvasva hasonló dilemmákkal, de ugyanakkor hasonló szemlélettel is találkozhatunk, mint amit Verne is felvetett publikálatlan disztópiájában. Jókai amellett, hogy kifejtette, mire számíthat az olvasó, felsorolja az alkotó eszméket: „*Ezek művem alkotó eszméi*” (JMÖM I.: 12), felhívja a figyelmet, mekkora veszéllyel jár, ha az ember csak az ismereteknek él, lélek és szív nélkül: „*A könnyen gazdagult élvhajhász szolgálatába áll a szerelem, a művészet, a zene, a szobrászat, festészet, az irodalom. Foly az örök harc az erkölcsi életalap s a társadalmi rothadás között.*” (Uo.: 7). A történetet az ember–gép párhuzam, az elgépiesedés és az érzelmek visszaszorulásának következményei végigkísérik, a király karakterére idézőjelesen emberként (Uo.: 41) reflektál a narrátor, ugyanis szűk időbeosztása, az alváshiány és a megszakítások nélküli munkavégzése pontosan emberi jellegétől fosztja meg. Viszont, amint szabadideje enged, festői szenvedélyének él, képeibe mindig valami újat és maradandót igyekszik belevinni (Uo.: 59–88). Művészi hajlamairól azonban csak egy fejezet erejéig olvashatunk, a történet rögtön ezután a háborúra és a különféle hadi stratégiákra összpontosít, ebben pedig hatalmas szerepet játszik a tudomány. A már korábban említett aerodromont, a Tatrangi apáfia páros örökségét és szeretett művét feltalálói erős feltételekkel engedik a harcmezőre: a repülő távrolról sem gyilkológép, hatalmas és rettenetes mérete ellenére sem, így a királynak más módszereket kell kieszközölnie a győzelem érdekében. Jókai regénye tehát egyszerre él a technológiai utópia lehetőségével, amelyet a korábbi évtizedben magyar környezetben is nagy sikert aratott Verne-regények markánsan használnak, ugyanakkor azonban felvillantja a technológiának azt a disztópikus lehetőségét, amelyről Verne kényszerűen lemondott kiadója tanácsára.

A technológiai disztópiának ez a Verne és Jókai esetében egyaránt kísértő jellege rendkívül izgalmas, hiszen azt mutathatja meg, hogy a technológia kétarcúsága mennyire ott van a korabeli sci-fikben még akkor is, ha azok pozitív kicsengésűek.

¹³ „[...] *korunkban már nem elég a művészet a művészet kedvéért, eljött az idő, hogy a tudomány is helyet kapjon az irodalomban*” (ford. K. E-T.).

¹⁴ „[...] *a modern társadalom nagylelkű igénye arra, hogy végre megismerje az univerzum csodáit*” (ford. K. E-T.).

A következőkben néhány példán keresztül szemléltetem a művekben felsejlő óriásgépek romboló és félelemkeltő jelenlétét.

Verne *Utazás a Holdba* című regényének már nyitójelenete szembesíti az olvasót az amerikai hadigép rettenetes erejével és hatalmas méretével, lövedéke esetenként ártatlan járókelőket szelt ketté (Verne 1970: 9). A narrátor ellenben nem a civil közösségre tett hatását helyezi előtérbe, a történet folytatásában az látható, hogy alárendelődnek egy új óriás termetű gép, egy óriás lövedék megépítésének, amely majd a természettudományos felfedezések segítségével válik. A Vasárnapi Újságban fellelhető fordításban kiemelt szerepet kap a háborúzás és a tudományos felfedezés szoros kapcsolatának részletezése és Barbicane, a Gun Club elnökének monológja („tudják önök, mily előhaladásokat tett a balistika néhány év óta, s mily tökélyre jutottak volna a tűzfegyverek, ha a háború még csak néhány évig tartott volna”),¹⁵ a harc pedig mint szellemi tevékenység jelenik meg, amit sürgősen helyettesíteni kényszerül a klub a tudománnyal és a Columbiad nevű óriásgép megépítésével. Ezt Ardan, a művészelkű tudós esztétikailag is értékelhetővé igyekszik tenni, a lövedéket, kérésére alakját is megváltoztatják (Verne 1970: 214). A jegyzetelt fordításban szintén előtérbe kerül a Columbiad felépítése, az átdolgozó ki is szól az olvasóknak („Olvasóink nem feledték el”),¹⁶ hogy biztosítsa őket afelől, hogy a gép felépítésének és berendezésének, otthonossá tételének folyamatáról, majd pedig a magáról a Holdra utazásról is részletesen fognak olvasni. A Columbiad kilövése azonban hatalmas káoszt és pusztítást végez a területen, amely a teljes fordításban részletekbe menően olvasható: „A Columbiad elsütését valóságos földrengés követte. Florida földjét egész mélyében megrázta az irtózatosszerű robbanás. [...] A légáramlás 20 mérföldes körzetben ledöntötte a barakkokat, felborította a viskókat, gyökereitől kitépte a fákat, s Tampáig hajtotta a síneken a vonatokat, majd mint a lavina, zúdult rá a városra. Száz házat pusztított el a vihar.” (Verne 1970: 174), de a jegyzetelt verzióban is szóba kerül néhány sor erejéig az „égi háború.”¹⁷

Hasonló pusztítást hagy maga után Jókai sci-fijében az aerodromon, ami minden szépsége és nemessége ellenére majd a háborúban kényszerül harcolni a nihilisták ellen.: „a fekete érc-tömeg kétfelé válik; alsó része egy darabban zuhan alá; és azután nem látott senki egyebet, mint egy tűzbe borult eget, [...] a négy mérföldnyi távolban fekvő Pilica házaira valóságos meteoreső hullott alá [...] Hanem háztető egy sem maradt épen, azokról a légnyomás lesöpört minden cserepet.” (JMÖM I.: 377–8).

Azt láthatjuk, hogy ezekben a regényekben a monumentális gépek egyszerre csodálatra méltóak, otthonosak és rettenetesek, pusztító erejük elvitathatatlan. Ennek ellenére – és ez a Verne- és Jókai-szövegek újabb izgalmas közös felülete – gyakran inkább kulturális, mint tisztán ipari termékként vagy háborús kellékként szerepelnek

¹⁵ Vasárnapi Újság, 1869/11, 298.

¹⁶ Vasárnapi Újság, 1869, 384.

¹⁷ Vasárnapi Újság, 1869, 400.

a szövegekben. A gépet a maga nemében szépségnek tekintik, amely nemcsak új és feltáratlan földrajzi terekbe, hanem az esztétikai megbecsülés új dimenzióiba is elrepíti az olvasó képzeletét, s amelyet a tervezés, a mozgások pontos leírása és az anyag ereje (például az aerodromont működtető ichor) segít (Evans 2013: 138).

Verne és Jókai egyaránt technikai eszközként, ám egyúttal egyedi művészi alkotásként, egyfajta deus ex machina-ként ábrázolja a repülő szerkezeteket (Evans 2013: 139). Elég csak megtekintenünk azt, ahogyan megnyilvánul a narrátor az aerodromonról, amikor épp megmenteni készül a magyar hadsereget: „*De a »fehér sasnak« öntudata van; az aerodromon azt mondta: »nem azért születtem, hogy százezrével öljem az embereket, hanem hogy meggátoljam az emberölést, s ezért fenn a magasban, a két tábornoktól egyenlő távolban robbantá fel a »pusztító« villámkanócéval.*” (JMÖMI.: 378). De ugyanilyen beszédes Verne eljárása, ahogyan a legtöbb álmogépének nevet ad (*Columbiad, Nautilus, Albatrosz, Acélóriás, Victoria*, stb.). Az ilyen elnevezési gyakorlat nemcsak antropomorfizálja az egyes járműveket, emberibbé téve őket, hanem bizonyos egyéniséget is kölcsönöz nekik (Evans 2013: 138). A *Hatteras kapitány* című szövegében megfigyelhetjük például, hogy milyen közeli kapcsolatot ápol a regényhős a bárkájával: „*Hatteras, amint ott állt, csapzott hajával, a szinte kezéhez nőtt kormányrudat szorítva, olyan volt, mintha a lelke lenne ennek a bárkának, mintha egy test, egy lélek lenne vele, mint ember és ló a kentaurusok korában.*” (Verne 1967: 276).

Jókai szövege tehát a Verne-előképekhez hasonlóan úgy tartja távol magát a technológiai disztópiától, hogy közben felidézi ennek a kétarcúságát, az óriásgép képében sejteti a technológia egyszerre építő és ugyanakkor romboló potenciálját. Eközben, részben éppen ebből a sajátos oszcillálásból kifolyólag, nála is a technológia hibrid, hiszen nem tisztán ipari teljesítmény, hanem paradox módon egyfajta művészet is.

2.2. Az új világ vezéreinek hármastagolódása

A Verne tudományos románcáiban fellelhető társadalmi aggályok értelmében a tudomány megváltoztatja az emberiséget, annak a Földhöz és a Naprendszerhez való viszonyát, s ez egyszerre örömteli és aggasztó (Unwin 2005: 5–17). Műveire általánosságban is jellemző, de akár ha csak a Holdról szóló regényeit vesszük is alapul, szembetűnő az archetipikus és románcos karakterábrázolás, az erőteljes sémák használata (Evans 1988: 54). Ez magyar környezetben is szembeötlő: amikor az *Utazás a Holdba* és *Utazás a Hold körül* című regények iránti hirtelen népszerűség folytán még a megjelenés előtt kivonatolt változat készül, ebben a lecsupaszított alakban még szembetűnőbb, hogy mennyire típuszerűként érzékelik a magyar kultúrában is a főszereplőket: mindhárom karakter ugyanis egy-egy tipikusnak mondható szerepet ölt magára, ebből pedig egyszer sem lép ki a történet során.¹⁸

¹⁸ Vasárnapi Újság 1869: 298, 327, 355.

Verne társadalmi víziójának csúcán a tudós áll, aki szerzője világában egyszerre alkotó, költő is.¹⁹ Ő válik a mobilitás felelőssévé (Verne műveinek központi eleme az utazás, akár szó szerinti, akár metaforikus értelemben) (Roberts 2016: 186), ő biztosít szabad mozgást a környezetben hihetetlen találmányai által. Ezek a fantasztikus erővel bíró gépek, közlekedési eszközök alkalmasak arra, hogy a világ bármely pontjára eljuttassák a szereplőket és az olvasót egyaránt, legyen az a Földön vagy az űrben (Evans 2013: 130). Az ezekben a szövegekben rendszeres, minden emberi képzelőerőt felülmúló utazás ellenére a szereplők mindig visszatérnek a kiindulópontba. Az *Utazás a Holdba* és *Utazás a Hold körül* esetében ez úgy mutatkozik meg, hogy a főszereplők a Hold-túrájuk és felfedezéseik után hazamennek a Földre, bármiféle karakterfejlődés nélkül. A Verne-féle világ önmagában is, minden óriásgépével együtt nagyrészt változatlan és megkérdőjelezhetetlen marad (Evans 2013: 130). A regényekben felsejlő bonyodalom okozója is a tudós figyelmetlensége és technikai tévedése, mely akár a hősök halálát is okozhatja (Verne 1970: 327). A tudós azonban sikeresen fel is oldja a konfliktust, a történet végén pedig ünneplott hírességgé válik: „Ez a dicsőítés méltó volt a három hőshöz; a hitrege minden bizonytalanságot rangra emelte volna őket.” (Verne 1970: 364).

Mindehhez képest egy jelentős különbséget vélhetünk felfedezni akkor, ha Jókai sci-fijében vizsgáljuk az archetipikus, románcos vonásokat vagy a körkörös megnyilvánulását. A *jövő század regényében* nem a technikai-tudományos haladás megkérdőjelezhetetlen jellege ad keretet az ideális állapothoz, kiindulási ponthoz való visszatérésnek, ez pedig kétségkívül a románc irányába viszi a történeteket (Szilágyi 2013: 273–284). Hősei környezetük felett állnak, sőt, a földi élet és a túlvilág közti határvonalon helyezkednek el, ahol a természet törvényei sem lépnek érvénybe, így nemcsak emberi, de számos isteni vonásuk is van, ez legfőképpen a felsőbbrendűség érzetében nyilvánul meg (Szilasi 2000: 80). Jókai sci-fije esetében, tekintve, hogy egy tudományos-fantasztikus mű is egyben, különösen érdekes fordulatot vesz ez a fajta felsőbbrendűség érzete. Ez leginkább akkor figyelhető meg, mikor maguk a szereplők (legfőképpen Dávid) is eljátszanak a gondolattal, hogy azáltal, hogy képesek feltalálni és alkotni, lehetnek istenek. Ez szorosan összefügg a románc azon jellemzőjével, hogy a földi élet és túlvilág közötti választóvonal, valamint a természet törvényei átmenetileg felfüggesztődnek (Szilasi 2000: 80). Jelen esetben a repülés mechanizmusa hagy kétségeket az olvasóban, ha ténylegesen a fizika felől vizsgálódik, de ez is arra erősít rá, hogy az emberi képzelő- és alkotóerő könnyen eléri a természet határait. A nem emberi környezet viszont nem ilyen szabályok mentén kel életre a műben, és nemcsak mint a narráció kiegészítője tárul fel, hanem mint egy valódi érző és önálló karakter. Viszont az olvasó erősen érezheti, hogy a regény karakterei inkább „pszichológiai archetipusok” (Jászó 2016: 20), mint valóságos figurák. Felületes megalkotásuk azonban összefügg a tárcában való publikálással is, ezek a szövegek ebben a sajátos narratív- és karakterábrázolási

¹⁹ Uo.: 59.

keretben válnak befogadhatóbbá, mivel olyan toposzokat helyez el benne a szerző, amik akár egy sokkal szélesebb olvasóközönség számára is ismerősen csenghetnek a különféle mítoszokból, mesékből, eposzokból, legendákból (Szilasi 2000: 81). A románcra jellemző a vágyteljesítő álom egy elképzelt ideális állapot után (a regény helyzetében ilyennek tekinthető a világbéke elérése). Ezzel szemben áll az antagonista vágya, ennek a kettőnek az összecsapásából keletkező konfliktushelyzet sokkal mélyebbre visszavezethető identitáskérdéseket vet fel (Jászó 2016: 22). A nagy összecsapást rendszerint több kisebb konfliktus, kaland előzi meg (Dávid és Rozáli szökése, a Sabina csődje, a Szentháromság vitái, a haditerv elkészítése, az ichor felhasználási lehetőségeinek taglalása, a király szerelmének kibontakozása stb.), majd az életre-halálra (Szilasi 2000: 80) való küzdelem után a gonosz megbűnhődik, a jó pedig elnyeri méltó jutalmát. Bár valóban az emberek között folytatott végső csata végén Sasza asszony és az orosz sereg marad alul, a regény végkifejlete a bolygók háborúja köré szerveződik, ezzel pedig bizonytalanná válik, hogy tulajdonképpen ki is a regény valódi főhőse, és hogy egyáltalán a feltételezett „jó” elnyeri-e a vágyott világbékét.

Az ideális állapot iránti vágy és törekvés mesei elemnek tekinthető, melyet rendszerint megelőz egy monumentális összecsapás a jó és rossz között (Szilasi 2000: 80), az erény, a jó pedig győzedelmeskedik a gonosz felett. Noha a regényben leírt magyar–nihalista háborúban valóban az előbbi kerekedik felül, Jókai kihelyezi regényének végkifejletét a világűrbe (ezzel szemben, ahogyan korábban említettem, Verne szereplői mindig visszatérnek a Földre),²⁰ ahol az emberi „örök béke” értelmét veszti. Mindemellett nyilvánvalóvá válik számunkra, hogy a tökéletes állapot kialakítása nem rajtunk múlik majd, hanem egy nálunk hatalmasabb erőn, entitáson, amire, bármennyire szeretnénk, nincs befolyásunk. Azonban a vizsgált Verne- és Jókai-sci-fi-szövegek rávilágítanak arra, hogy az emberiség – noha nem képes felülmúlni a transzcendenst – megpróbálja imitálni, másolni azt.

A következőkben ezekre a próbálkozásokra mutatok rá, fokozott hangsúlyt helyezve a hármas tagolódásokra. Az egyik legnyilvánvalóbb felsejlése a hármas számnak Jókai sci-fi-jében az elmeegógyintézetes tudós-csapat Szentháromság-vitái formájában történik. Tatrangi Mózesnek a repülőgépek működtetéséről szóló újszerű elmélete nemcsak a másik két tagnak szúr szemet, de az olvasók számára is meglepetésszerű az elgondolása, hogy nem a háborúzásra vagy mások (legfőképpen Isten) legyőzésére tevődik a hangsúly. Helyette a hosszas tudományos és technikai leírás arra világít rá, hogy a repülőgépek használata a szabadság, az örök béke céljának eléréséhez is fontos, illetve nem utolsósorban az égből való sikeres leszállás kivitelezése is elmaradhatatlan szempont egy ilyen jellegű gép megalkotásában. Ezzel pedig másik két társának elméletét, miszerint a repülőgépek tökéletes eszközeivé válhatnak az ipari fellendülésnek, illetve a háborús győzelemnek, maga mögé taszítja, „semmivé teszi, összelapítja, szétrombolja” (JMÖM I.: 139).

²⁰ Temesvári Hírlap 1925/40.

Azonban a Szentháromságon túl a hármas tagolódásnak egy másik fontos motívuma, összefüggése is feltűnik, akár a Jókai, akár a Verne-szövegeket vesszük szemügyre. Ez szoros kapcsolatban áll az archetipikus karakterábrázolással és azzal a korábbi megállapítással is, hogy a 19. század közepe felé a tudós új, kitüntetett rangot szerez magának (Mumford 1986: 226). Arthur B. Evans már korábban felfigyelt a Verne-szövegekben fellelhető tudóskepek triadikusságára, amikor a főszereplők, a tudósok és segítők karakterábrázolásának elemzését végezte el (Evans 1988: 41). Eszerint az ilyen típusú történetekben, amelyeket a korabeli magyar irodalom is nagyon jól fogadott, rendszerint három tudóstípus különíthető el, általuk ismerjük meg a technológiai fejlődés iránti vágy indítékait: a hadvezér-tudós háborúzni akar, a művésztudós kreativitását éli ki a gépeken, a vállalkozó-tudós pedig profitálni szeretne bármilyen áron a világ megismeréséből, felfedezéséből és meghódításából.

Az *Utazás a Holdba* és *Utazás a Hold körül* regények esetében például a három lövedék-utas és kapitány a tudós archetípusának egy-egy képviselője: a hadvezéré, a művészé és a vállalkozóé. A fegyelmezett, komoly és elmés (Hankiss 1929: 54–86) Barbicane az amerikai Gun Club elnöke, aki a békeidőszakot megelégedve, harcra buzdítja csapatát, kétségkívül a hadvezér-tudóst kelti életre. A francia Ardan optimizmusával, hatalmas fantáziájával és megnyerő egyéniségével a művész-tudós archetípusává válik. Végül pedig a vállalkozó-tudós szerepét Nicholl ölti magára, a páncélgyártó, aki legfőképpen az ipari fejlődést és profittermelést látja a tudományos felfedezésekben. A lövedék megépítésekor különösképp kirajzolódnak ezek a szerepek, ugyanis a három karakter szemszögéből ismerhetjük meg legfőbb motivációjukat az expedícióban való közreműködésüket illetően. Ardan természetesen minden erejével azon van, hogy a hatalmas építmény művészi értékkel is bírjon, Barbicane hadi hatalomra vágyik, míg Nicholl a pénzügyi nyereséget várja a felfedezésektől (Verne 1970: 150–6). A Vasárnapi Újságban olvasható kivonat szintén hangsúlyossá teszi Barbicane – Nicholl – Ardan „zártkörű társaságát,”²¹ ennek tagjai éppen elegenden voltak ahhoz, hogy más tudós szereplőknek (mint például Maston J. T.) ne jusson hely az expedíció végrehajtásában, ugyanis maguk között tökéletesen el tudták osztani a rájuk háruló feladatokat és nem tartottak igényt hozzájuk hasonló tudós társra: „Tudni kell, hogy míg Barbicane és Nicholl inkább az elmélet és tudomány dolgaival foglalkoztak, a gyakorlati s úgyszólván kézműi teendőket Ardan végezte.”²²

Az imént felvázolt három tudós-archetípust Jókai történetében is felfedezhetjük, azaz *A jövő század regényében* nemcsak a Szentháromság szintjén találkozhatunk a hármas tagolódással: a szerelemre vágyó és művészi hajlamait megmutatni kívánó,²³

²¹ Vasárnapi Újság 1870: 404.

²² Uo., 470.

²³ Például a *Mennyit ér a király?* (JMÖM I.: 59–88) című fejezetben egy festménye létrejöttét követheti végig az olvasó.

de az aerodromon fejlesztésében aktívan résztvevő Habsburg Árpád király karakterét is minden bizonyossággal a művész-tudós archetípusába sorolhatjuk.

Tatrangei Dávid – annak ellenére, hogy inkább egy misztikus, transzcendens kapcsolat fűzi a tudományhoz – háborúba kényszerül vinni családi örökségét, a repülőgép találmányát, így ő válik a hadvezér-tudóssá. Az Egyesült Államok milliomos bankára, Mr. Severus anyagi támogatásával épül meg az aerodromon, profithajás szándékaival azonban ő rászolgál a vállalkozó-tudós funkció betöltésére, nézetei a történet későbbi szakaszában vissza is köszönnek az Otthon állam ideológiai rendszerében, ami a környezeten való élőködést illeti.

Nem újszerű meglátás az, hogy a természet tudományos megfigyelése akár nyereséges technológiai felhasználásra is alkalmas lehet (Mumford 1986: 220), ahogyan az sem, hogy a tanulmányozott század eleji–közepi sci-fik valamiféle korai álláspontot képviselnek akkor, amikor a természet kizsákmányolását ábrázolják. Verne *Voyages Extraordinaires*-sorozatának darabjai mellett, hogy az emberiségnek a természet kisajátítására, meghódítására tett kísérleteinek lenyomatai, a fizikai valóság és az emberi tudás teljes és egységes modelljének létrehozásába vetett hitet is ábrázolják (Evans 1988: 41). Ellenben a természet csodálatra méltó mivolta és egyenrangú társ helyett az ember gyakran a természet riválisaként jelenik meg, amit meg kell hódítani, technológiává alakítani, hiszen tökéletes erőforrásnak bizonyul (Roberts 2016: 190). A természet kiszipolyozása a jegyzetelt fordításban is megjelenítődik egy-egy kisebb részletben, de mind a természeti erőforrások kihasználása, mind a visszafordíthatatlan következmények és pusztulások a tudományos előremenetelt és profitot szolgálják.²⁴ Sőt, környezetük kizsákmányolása, alakíthatása olyan mértékű alakot ölt, hogy már ők maguk hoznak létre természeti jelenségeket: Verne regényében megfigyelhetjük, hogyan teremtenek tűzhányót: „*A vöröslő pára, a tűzhányó kitöréséhez hasonló hatalmas lángnyelvek, a földrengésszerű morajlás és rázkódtatás, a szélvesszel és viharral versenyző bömbölés – ez mind az ember műve volt: az ember keze zúdíttotta alá a kezével kivájt mélységbe az olvadt érc Niagara-zuhatagát!*” (Verne 1970: 97). Izgalmas azonban azt megfigyelni, hogy az 1869-es jegyzetelt fordításban a tűzhányó csupán akkor kerül elő, mikor a három lövedék-utas napkitörésekkel találkozik, és a vulkán mint valami emberen jóval túlmutató jelenség sejlik fel, így egy rövid pillanatig a tudós főszereplők saját kisszerűségükkel is szembesülnek.²⁵ Azonban érzékelhető, hogy az ember által létrehozott produktumok elsőbbséget élveznek. Mindezekhez hasonlóan Jókai szövegében is láthatjuk, amint mennydörgést hoz lét létre az emberi kéz: „*Az ember villámlást, mennydörgést tudott csinálni. A mennykő csak úgy hullott a Dunába, s kereste rajta, hol a vas. [...] S amint a vészterhes felhő alázuhant, rajta túl megláthatta mindenki a léggömbcsoportot, amint azt a légjárók kétfelé választva, ismét keletnek, nyugatnak elvitték. Ember műve volt az!*” (JMÖM II.: 227). Láthatjuk, hogy a

²⁴ Vasárnapi Újság 1869: 400.

²⁵ Vasárnapi Újság, 1870, 509.

természet adta lehetőségeket hogyan fordítják saját javukra, illetve arra, hogy „több-mint-emberré” (Unwin 2005: 5–17) váljanak. *A jövő század regényében* Dávid szándékai tiszták és utópisztikusak, a nem emberivel való harmonikus együttélésre törekszik, még akkor is, ha saját elgondolása szerint a természet az ember hatókörébe tartozik (JMÖM I.: 279). Azonban szembe kell néznie azzal a ténnyel, hogy a tudással járó hatalom könnyen átveheti az uralmat még felette is: „*Mámorító gondolat: Istennek lenni. [...] És Dávid szívét e percben emberen túljáró kevélység töltötte el.*” (JMÖM II.: 140). Jókai ezt a világsképi kérdést gondolja tovább regényében, ahol a nem emberi környezet nemcsak a keretet biztosítja a felfedezéseknek és a fejlődésnek, hanem egy érzelmekkel felruházott önálló entitásként tárul elénk. A történetben felvázolt ideális Otthon állama saját magának kialakított rendszerébe bukik bele, profitorientáltsága révén társadalmi és (legfőképpen) természeti válságok egész sorozatát kényszerül folyamatosan korrigálni. Jókai kihangsúlyozza a technikai-tudományos fejlődések káros hatásait a természetre: egy olyan új világban, ahol mind a háború, mind a művészetek a háttérbe szorulnak, a vállalkozók kezdik uralni a világ rendjét. A vállalkozó-tudós saját hatalmát a megkreált ellenségei gyengítésével igyekszik megszerezni, az ellenségképet nem csupán más embertársakra, népcsoportokra vetíti ki, hanem akár a vízre vagy a nem emberi környezet bármely veszélyt jelentő szegletére: „– *Most következik a másik hatalmas úr: a víz [...] Ezzel, hogy alkuszol meg? [...] A folyamágakat töltések közé szorítatom, a mocsarakat csatornákkal levezetem, az ingoványt lecsapolom, a tőzeget leégetem, s ha aszfaltnak, parafinnak való anyagot találok között, annak jó hasznát veszem.*” (JMÖM I.: 505–6). A békeszerződés az erő- és hatalomvágnak rendelődik alá, melyből az elnyomott fél ismét háborúval kényszerül kitörni. A tőkehalmozás folyamatait a dögvész, aszály és különféle természeti katasztrófák szakítják félbe, melyre válaszul további ökoszisztémát átalakító megoldásokkal próbálták kezükbe venni az irányítást. Az oda-vissza viszálykodást a narrátor szakítja félbe egy, a világúrból jövő katasztrófa közeledésével. Ekkor már az emberiség csak a távolból kénytelen végig követni az égitestek háborúját, majd pedig a „Pax” (JMÖM II.: 336) nevű bolygó születését. A szerző kiszolgáltatott egyedekként jeleníti meg az embereket a regény végén, az utolsó fejezetek címei (*A himalájai csillagda, Harc az égitestek között, Harc a földi csillagok között, A hold, Az új bolygó*) is azt vetítik előre, hogy a legfőbb hangsúly a világűrre helyeződik át, ahol a csillagászoknak, tudósoknak, és általában az emberiségnek bele kell abba törődnie, hogy inkább elszenvedői az univerzum történéseinek, nem befolyásolhatják az eseményeket.

Verne szövegeiben a nem emberi környezet meghódításáról és a természet kizsákmányolásáról szóló passzusok egy sokkal semlegesebb keretbe helyezik a történetet, úgy tűnhet, mintha az embernek ez az attitűdje magától értetődő lenne. Például a Hold gyarmatosításáról szóló párbeszédéből kiderül, a tudósok elképzelhetetlennek tartják, hogy egy bolygót ne lehessen lakhatóvá átalakítani (Verne 1970: 234–41). A Hold belakhatóságáról álmodó tudósok és gondolkodók azt erősítik,

hogyan az ember lelkében folyamatosan ott van a felfedezésre és hódításra való vágy. A jegyzetelt fordításban esetenként előkerül a Hold lakhatóságáról való ábránd, a szöveg narrátora azonban a főszereplőket és az olvasókat is folyamatosan visszarántja a Hold meghódításának álomképeiből,²⁶ sőt, nyíltan mellőzi az expedíció szempontjából nem mérvadó tudományos leírásokat: „Az e végre tett s Verne művében tudományosan leírt készüléket mellőzzük.”²⁷ Viszont azt is érdemes kiemelni, hogy a regényben Verne hozzáteszi, a természeti kizsákmányolásnak súlyos következményei lehetnek: „Hogyan is történhetett volna másként? Hiszen a lövés rettenetesen felkavarta a légrétegeket! [...] A légköri viszonyok természeti rendje felborult. [...] A Föld minden tájáról jött a sűrűség, a panaszok tömege. De mindez nem hatotta meg a természetet. Az ember a hatalmas detonációval megzavarta a légkört, s most viselnie kell a következményeit.” (Verne 1970: 176).

Közben pedig a három lövedék-utas is szembesül saját kisszerűségével, amikor az űrben egyszerűen tehetetlenné válnak az univerzum erejével szemben: „Az izzó tömbök keresztezték egymást, összeütköztek, s még kisebb darabokra hullottak szét, s a törmelék egyes darabjai nekivágódtak a lövedéknek. Egy erős ütés megrepesztette a bal oldali ablakot. Az utasok valóságos gránátzáróban repültek – a törmelék legkisebbik darabja is pillanat alatt megsemmisítheti őket!” (Uo.: 313), a Földön maradt emberiség pedig semmit sem tehet a megmentésük érdekében: „Lehetséges lesz-e a három vakmerő Föld-lakó segítségére sietni? Nem, nem lehet, az kétségtelen. Mert ők már elszakadtak az emberiségtől, amikor átlépték azt a határt, ameddig a földi lények elérkezhetnek.” (Verne 1970: 182).

A fentiek alapján látható, hogy ha az általam egymás tükrében tárgyalt Verne- és Jókai-regényekben a technika és tudás tipológiáját vesszük szemügyre, akkor kirajzolódik, hogy *A jövő század regénye* nemcsak a világirodalmi szempontból eltérő és számtalanszor visszatérő, 19. századi, globális és hazai sci-fi paradigmát, témakört, eljárásmodot, toposzt, kliséit ötvöző hibridizáció eredménye, hanem elmozdulás és továbbgondolás érzékelhető a Jókai-szövegben a Verne-szövegekhez képest. Az eddigi észrevételek és megállapítások alapján kijelenthetjük, hogy a mobilitást kítűző sci-fi-típus a gravitációt legyőző gépekben látta a világ megismerésének lehetőségét. Ez a paradigma túlnyomórészt optimista hozzáállást tanúsított a felfedező expedíciók iránt, illetve abban bízott, ezek a túrák hozzásegítenek az emberiség fejlődéséhez. A külföldi mintákhoz képest azonban Jókai regényében a gravitáció legyőzése a háborús jelenetekben harci repülőgépek formájában él, majd csak ezután válik egy fejlettebb társadalom kiépítésének eszközévé. Az idealista elképzelés ellenére Dávidnak mégis szembesülnie kell azzal, hogy a tudás birtoklásával járó hatalom könnyen eluralkodhat rajta, és a természetet alárendeltjeként kezeli majd. Így a természet a társ és egyfajta partner szerepe helyett a tudományos kísérletek

²⁶ Vasárnapi Újság 1869: 372, 470.

²⁷ Uo. 400.

elszenvedőjeként, illetve háborús csatatérként létezik. Ez a paradigma a hazai és a globális sci-fiben kevésbé képviselteti magát, Jókai regénye viszont kiemelt hangsúlyt fektet arra, hogy a tudomány és technika hatásait a természeti változásokkal hozza ok-okozati viszonyba. Ez pedig egy olyan ökológiai természetű disztópiát eredményez, amely Jókai regényét a kiindulópontként szolgáló optimista hajlamú sci-fi-s megoldásokhoz,²⁸ paradigmákhoz képest jóval borúlátóbbá, szkeptikusabbá, kételkedőbbé tesz.

A következőkben és egyben harmadik részproblémában azt kívánom megmutatni, hogy a technológia mennyire nem semleges abban az értelemben sem ezekben a sci-fikben, hogy a technológiai jövő megjelenítése geopolitikai víziókkal függ össze: ezeknek a szövegeknek a technológia-képe szorosan összefügg a nemzetépítés fantáziáival, kiterjeszti azokat.

2.3. Nemzetiesített sci-fi és etnicizált találmányok

A 19. század fokozott mértékű, a világ „uralásáért” és a nemzetközi elismertségért való szimbolikus küzdelmei a „Nagy Kiállításokon” rajzolódtak ki. A világkiállítások/nemzetközi kiállítások a technológiai újdonságok helyszínei, s hatékony tömegmédiummokként jelenítik meg a nemzetek versenyét épp a friss találmányok révén is (Geppert 2018). Az első világkiállításra 1851-ben került sor a londoni Hyde Parkban a külön erre a célra épített Kristálypalotában. De később megrendezésre került egyre nagyobb léptékben Párizsban vagy az Egyesült Államokban is (Geppert, *i.m.*). Ezeknek a kiállításoknak egyik célja az volt, hogy a világ minden tájáról összegyűlt közönség tagjai megismerhessék egymás eszméit, de legfőképpen az egyes nemzetek kitüntetett találmányait (Smith 1998: 43). A világkiállítások így a lokalitás, a nemzetek globális versenyének a terében helyezkedtek el, s egyik húzóerejük a technológiai újdonság volt (Geppert *i.m.*). Bár „békés versenyként” és a haladás, jólét, béke rendkívüli terjesztőjeként ünnepelték ezeket, a kiállítások mindegyike igyekezett túlszárnyalni az előzőket (Cauter 1993: 7), s az egyes kiállításokon versengés alakult ki a nemzetek között. Igyekeztek a kiállításokat progresszívként, modernként feltüntetni, a „didaktikusság” és a „globalitás” révén márkázták őket (Lessing 1900: 18).

A világkiállítások jól érzékeltethetik, hogy a technológia miként került az 1860–70-es évek utáni időszakban olyan helyzetbe, amelyben a technológiai víziók geopolitikai, etnikai, nemzeti versennyel és márkázással ötvöződtek szervesen. A modern sci-fi mint látszólag globális műfaj valójában számos pontján nagyon is lokális és etnicizált, amikor technológiai víziókat jelenít meg. Harmadik részproblémaként ezt a kérdéskört járom körbe, különös figyelemmel követve, hogyan kapcsolódik össze a technológia globalitása vagy látszólagos nemzetek felettsége és a nemzeti Jókai és Verne műveiben, hogyan történik a nemzetépítő fantázia kiterjesztése a technológia világára.

²⁸ Mint például Verne *Utazás a Holdba* és *Utazás a Hold körül* bizakodó hangvételű regényei.

A sci-fi szövegtípus aranykorához Verne munkássága sokat hozott. Nyilvánvaló, hogy a kalandos utazások, a fantáziát felcsigázó, a tudomány révén korlátlan megismeréssel (és a világ „gyarmatosításával”) kecsegtető tudományos eszmecserék és találmányok hatalmas rajongótáborot toboroztak. Népszerűvé válásának időpontja ellenben a nagy földrajzi felfedezések korszakának végével esik egybe. A világ földrajzi titkai ekkorra már nagyrészt elérhetőek lettek, de a Verne regényeiben fellelhető titokzatos helyek új lehetőséget adtak az olvasók számára átélni a felfedezés vágyát (Roberts 206: 186). A Verne- és Hetzel-féle didaktikus francia sci-fi fellendüléséhez ugyanakkor az 1870-es katasztrófális francia-porosz háború is hozzájárult, ami megtépázta a francia nemzettudatot, megrendítette az ifjú nemzedéket saját nemzeti identitásában (Evans 1988: 24–25). Hetzel 1871-ben úgy fogalmazott, hogy egy új, erős Franciaország megépítéséhez elsősorban új tudományos ismeretek felhalmozása szükséges, ami a pedagógia megreformálásával megvalósítható (Parménie et al. 1953: 536, IIC). A tudományos-fantasztikus regények tudományos leírásaikkal, fantasztikus utazásaikkal, különleges vízióikkal egyszerre szolgáltak ilyen típusú didaktikai célokat és sugallták azt az optimista elképzelést, hogy aki ezt a fajta technológiát létrehozza és uralja, egyben a jövőt is uralni fogja (Evans 1988: 34).

Nem véletlen tehát, hogy a rendkívül gyorsan és látványosan tájékozódó Jókai pontosan érzékelte ennek a fajta nemzetépítési vízióknak az újszerűségét, különlegességét, s a Verne-regényekből nem csupán átemelte ezt, hanem újraalkototta és sajátosan újraértelmezte. A továbbiakban Jókai sci-fi-jének az ilyen jellegű nemzetesítő kísérleteire mutatok rá, s ezeket az eljárásokat a Jules Verne Holdról szóló regényeivel párhuzamba állítva próbálok olyan következtetéseket ajánlani, amelyek a korabeli sci-fi műfaji terjedését is új perspektívában világítják meg. Ehhez első lépésben azt figyelem meg, milyen nemzeteket vonultatnak fel szerzőink a szóbanforgó regényekben: Jókai művében kétségtelenül a magyar–nihil/orosz, Verne szövegeiben pedig a francia–amerikai népcsoportok ellentétbe helyezése jut kiemelkedő szerephez. Bár mindegyik nemzet ábrázolásmódja sztereotipikus, érdemes kiemelni az ellentétek természetét, ebből pedig kiderül, hogy *A jövő század regénye* esetében a két ellentétes nemzet viszonya háborúba torkollik, Verne azonban egy barátságosabb formában tálalja a franciák és amerikaiak kapcsolatát. Vernénél megfigyelhetjük, hogy a francia és az amerikai nemzet sztereotip módon jut szerephez, azonban ez utóbbi ábrázolásmódjából valamivel több szkepszist és iróniát, de mégis egy bizonyos mértékű elismerést vélhet felfedezni az olvasó (Hankiss 1929: 54–86). Bár Verne Michel Ardan ábrázolásán keresztül a franciákat szeszélyesnek, művészelkűnek, szellemesnek és merésznek írja le, nem felejt el többször kiemelni a párizsi kozmopolita életmód elengedhetetlen kellékeit sem, mint például a francia ételek és italok iránti rajongást (Verne 1970: 241). A narrátor meg is osztja az olvasókkal, hogy Ardan „íz-ig-vérig párizsi” (Uo.:172) és „ő képviselte ebben a kis világban a francia elevenséget és beszédességet, s elhihetjük, hogy méltó képviselője volt nemzetének.” (Uo.: 214).

De ennél is fontosabb, hogy a regény felidézi Henri Sainte-Claire-Deville francia vegyész, akinek 1854-ben sikerült tömör állapotban alumíniumot előállítania (Uo.: 50), ezzel nyomatékositva a francia nemzetnek a világra tett hatását. Ahogyan korábban említettem, a franciák legfőképpen az amerikaiakkal való interakcióikban válnak igazán lenyűgözővé: „*Michel Ardan szavaiban akkora bizakodás volt, hogy a derék francia határozott, öntudatos magatartása, felséges bátorsága magával ragadta az egész Gun Clubot*” (Uo.: 165), de minden elejtett fölényeskedő narrátori kiszólás ellenére is úgy tűnik, ez a két nemzet rendkívül jól együtt tud működni, egymás ötleteit sikeresen kiegészítik (Hankiss 1929: 54–86). Így válik a műben társsá a két nemzet és egyben a három tudós-archetípus képviselője: „*Ott, ahol a francia a mondavilág hőseinek nyomait fürkészte, a két amerikai meghatározta azokat a pontokat, amelyek alkalmasnak tűntek, hogy ott majd kereskedelmi és ipartelephelyeket létesítsenek.*” (Verne 1970: 273). Láthatjuk, hogy Verne nem is igazán foglalkozik a Holdról szóló regényében a Földön kívüli élet felfedezésével, helyette a hangsúly e két nép kölcsönös viszonyán, a francia kifinomultságon, illetve az amerikai magabiztosságon és harcias ambícióon lesz. A regény így azt sugallja, hogy a világot a franciák és az amerikaiak karöltve hódítják majd meg, az ő technológiai víziói és eredményeik hozzák el a világ új geopolitikáját. A sci-fi-nek ez a változata tehát nem semleges és áttetszően beszél a jövőről, hanem a technológiai jövőt, a felfedezések új korát etnicizálja, s azt sugallja, hogy az új korszak technológiai vívmányai csak adott nemzetektől jöhetnek.

Jókai regényében izgalmas módon a magyarok veszik át a Verne-féle franciák helyét, s erős ellenszenv alakul ki a nihilistákkal szemben: a narrátor olykor hosszasan beszámol a magyarok ellenségének alsóbbrendűségéről és arról, hogy a legbecesebb nemzeti kincseiket más népektől tulajdonították el (JMÖM I.: 139). Jókai nézeteit a sajtóban tett nyilatkozataiból és levelezéseiből is felismerheti az olvasó, bár természetesen a szerzőnek az oroszokról alkotott képét az idő finomította (Uo.: 464–5). A „nihil néppel” a magyar nemzetet állítja szembe, s a regénybéli ellentétek segítenek abban, hogy az olvasó különbséget tudjon tenni az emberi és az isteni attribútumok között, a földi és égi világ, barát és ellenség, emberség és gépiesség között. De amint láthattuk, ezek mégsem távolodnak el egymástól a szövegben, hanem egy hibrid jelleget kölcsönöznek az ellentétek keveredésének köszönhetően. Az elbeszélő fokozatosan bontja ki a magyarok és a nihilisták közti viszálykodást, a „felsőbbrendű” csapat, a protagonista győzelmével a románc rendeltetése szerint a világ ideális egyensúlyi állapotába kerül vissza, de mégsem ér véget itt a történet. Így az, hogy az ellentétek harca emberek közt történik, kétségbe vonható, s ehhez az is erősen hozzájárul, hogy a regény az embert végig esendőnek ábrázolja. A legfőbb opposíció tehát az emberi és nem emberi környezet között jön létre, a kettejük megmérkőzése és a harmónia, a világbéke kiépítése korántsem egyszerű feladat, amennyiben egymás leigázása helyett a békés együttélés szándéka az emberek részéről hiányzik.

Érdekes fordulatot vesz a regényben az a szerzői döntés, hogy a főhősben, a székely származású Tatrangi Dávidban Jókai újraértelmezi „az ötletes, bátor, szókimondó, vendégszerető, csipkelődő” (JMÖM I.: 537) góbét, akit korábbi műveiben, úti leveleiben is előszeretettel szerepeltetett. *A jövő század regényében* a székely kérdés árnyalódik, ugyanis amellet, hogy Jókai rávilágít (természetesen optimista eljárásmóddal) Székelyföld iparmentességére, kifejezésre juttatja fokozott szimpátiáját Erdély és az erdélyi „tisza” magyarság irányában (Uo.: 93–7), továbbá az óriásgép feltalálójának és az aerodromont működtető ichor anyag származásának helyszínéként Székelyföldet jelöli meg (Uo.: 159). Dávid egyszerre képviseli a Jókai szemében elképzelt ideális magyar nemzet összes attribútumát, ő vezeti a „kiválasztott népet” (Sóter 1941: 129), ő az a karakter és nemzet egy személyben, amelytől talán az egész emberiség sorsa függ a regényben. Mindeközben minden jellemzőjében, emberi és isteni ismertetőjegyével együtt tipikus Jókai-hős, aki elhozza az ipart Székelyföldre, megépíti a harci repülőgépet. Azonban mind az aerodromon, mind az erkölcsi gazdagsággal rendelkező székely katonák és háborús hősök egy új, sajátos perspektívát nyitnak a 19. századi magyar szellem és hősi halál újragondolására, amennyiben a gép megteremtésének céljaként nem a hódítás és gyilkolás van kitűzve, és általa a háborúban résztvevők élete felértékelődik.

Ennélfogva láthatóvá válik, mennyire szorosan függ össze a nemzet és az általa készített óriásgép, amelynek a születési körülményei, kitűzött céljai és működése is megálmodóinak nemzeti értékeit képviseli, más szóval Jókai a gépeket is etnicizálja. *A jövő század regényében* életre keltett óriásgép, az aerodromon másik fontos elnevezését már a történet legelején sejteti a narrátor, amikor Habsburg Árpád király rendjeleit sorolja fel: az aranygyapjús bárány, a kétféjű sassal ellátott vaskorona, a porosz négy fekete és egy veres sas, a svéd négy serafim fő, a badeni szárnyas oroszlán, a guelph fehér paripa, az angol sárkány, a török félhold és a dán fehér elefánt mellett helyet kap az „orosz kétféjű fekete sas a benne foglalt egyfejű fehér sassal” (JMÖM I.: 22). Ez utóbbit feltehetőleg az eredetileg lengyel, 1831 óta orosz rendként működő Fehér Sas-rendről mintázta, ami akkor válik igazán figyelemfelkeltő szimbólummá, mikor a későbbi háború jelenetét feldolgozó fejezet címeként *A fehér sast* olvashatjuk, s az epizód nem mellesleg Krakkóban játszódik. Az ebben felbukkanó deus ex machina aerodromon a magyarok megmentésére siet, a nihilista sereg katonái pedig „Oról Polszke” (Uo.), vagyis, ahogyan a narrátor egy zárójeles bővítéssel hozzáteszi: „(a lengyel sas)” (Uo.), fehér sasként ismerik meg. Bár Lengyelország a regényben a magyarok ellenséges csapatának szövetségeseként lép fel: „*Lengyelország, melynek nemzetéből még most sem és sohasem lehetett kiirtani hazájának mítoszi szerelmét [...] halottaiból is felkelő jó barát volt még a legbizonyosabb szövetséges*” (Uo.: 358), Jókai a vizsgált regényben, ahogyan más szövegeiben is, szimpátiával ábrázolja az országot és a nép képviselőit (Nacsády 1961: 98). Vélhetően ennek az attitűdnek is köszönheti az aerodromon hősiek fehér sasszerűségét.

Ahogyan az imént felidéztem, a fehér sas eredendően lengyel motívum, az 1830-as novemberi lengyel felkelés után I. Miklós orosz cár a következő évre

hivatalosan átvette a Fehér Sas-rendet jelképével együtt, a regény megjelenésekor (de egészen a cári Oroszország 1917-es bukásáig) ebben a formájában ismerhette a világ. Az aerodromon fehér sasként való említését az is árnyalja, hogy abban a korszakban az Orosz Birodalom érdemrendje és orosz állami kitüntetései között szerepelt a hajdani lengyel Fehér Sas-rend, tehát egy voltaképp „gyarmatosított” rend arculatát is magában hordozza és igyekszik visszaszerezni egykori nemzeti erejét. A gép lengyel vonatkozásait, fenséges hősiességét pedig szépen kiegészíti magyarsága, hiszen végső soron hajtóanyaga, feltalálója és megépítője székely, „életének” hősi halállal vet véget nemzetéért, ezzel eleget téve a késő romantika becsület-öngyilkosság ideáljának és kulturális sémájának. Ez a típusú etnicizált technológia és az óriásgép mint a nemzeti reprezentáció újszerű eljárása ismerősnek tűnhet a Verne-féle találmányt szemlélve. A Holdról szóló köteteinek legelső fejezetében ugyanis az amerikai nemzet az európaiat leghagyó ballisztika tudományával és fokozott ipari termelésével és újabbnál újabb félelemkeltő hadi gépeivel szembesíti az olvasót. Azonban a békeszerződések miatt háborús kreativitásukat nem fektethetik harci gépek és a technológia fejlesztésébe.²⁹ Így a Gun Club elnökében felgyülemlik a terméketlen béke, a tétlenség és a technológiai haladás stagnálásából jövő feszültség, és kénytelen a gigászi méretű lövedéket és a Holdraszállást tudományos felfedezésnek álcázni. Valójában a gép megépítésének mozzogatórugója elsősorban a Hold meghódítása és az Egyesült Államokhoz való csatolása. Tehát az óriásgép megalkotása értelmezhető az amerikai fegyverimádat és hódításvágy szatirikus megnyilvánulásának, nem véletlenül lövedék alakúra készítik, mely koncepció kifejezetten egy ironiával ötvözött „amerikai ötletnek” (Hankiss 1929: 54–86) bizonyul. Azonban itt lép közbe a párizsi művész, Ardan, és fantáziadús ötleteivel árnyalja a lövedék vérszomjas mivoltát francia eleganciával, így nyeri el végső formáját a gép, ami hatalmas mérete és pusztító ereje ellenére mégis otthonosságot áraszt magából. Ha ezt a két nemzeti attribútumokkal felruházott óriásgépet összevetjük, egy fontos különbséget vélhetünk felfedezni: míg a Verne-műben a lövedék gondolata háborús lelkesedésből születik és válik később egy felfedezés eszközévé annak érdekében, hogy felépülhessen, a Jókai-féle sci-fiben ez megfordul: tudományos lelkesedésből alakul ki az aerodromon ötlete, melyet háborús tervvé formálnak át ahhoz, hogy életre kelhessen.

Verne és Jókai regényei egyaránt etnicizálják a technológiai felfedezéseket és jövőt, s igen beszédes, hogy ebben a nemzetiesített új világban kik a feltalálók, kik a kezdeményezők, kik a barátok vagy kik az ellenségek: a sci-fi nemzetképe izgalmasan új helyzetbe hozza a nemzetépítést. Verne-t büszkeséggel töltötték el honfitársainak tudományos győzelmei, de olykor más nemzetek, nevezetesen az Egyesült Államok utánzásával igyekezett Franciaországot jobbra tenni (Radu 2016: 49–50). Eközben Jókai kiválasztott népként ábrázolta a magyarokat, de ezt a régi toposzt a tudomány progresszivitásával és a folyamatos technikai fejlődés eszményével keretezte újra, azt sugallva, hogy ezek révén lépheti át korábbi kereteit nemzete.

²⁹ Mumford az általam hivatkozott tanulmánykötetében megemlíti, hogy ezek a gépek a regények világán kívül is ironikus módon a hadviselésnek köszönhették eddigi fejlődésüket.

3. Következtetések

Tanulmányomban Jókai sci-fijének, *A jövő század regényének* a korabeli legkorszerűbb világirodalmi tendenciákhoz való kötődését és különleges helyi sajátosságait, magyar és kelet-európai egyedi megoldásait igyekeztem feltárni. Úgy érveltem, hogy Jókai sajátos módon használja fel a 19. századi magyar irodalmi kultúra legnépszerűbb világirodalmi sci-fi írójának, Jules Verne-nek a sikertörténeteit: merít ezekből, versenyez ezekkel, de ugyanakkor érzékenyen újragondolja és gyakran új világképi környezetbe helyezi a korabeli sci-fi számos eljárását. Az óriásgép motívumának kétarcúsága, az új világ vezetőinek, a tudósok archetípusainak megjelenítése, illetve a nemzetiesített technológia víziói egyaránt azt mutathatják, hogy *A jövő század regénye* hogyan élt termékenyen a sci-fi transznacionális mintázatával, miközben a Verne korai regényeinél sokkal szkeptikusabb, borúlátóbb hangvételű művet hozott létre.

IRODALOM

- Adamikné Jászó Anna 2016. *Jókai és a retorika*. Trezor Kiadó, Budapest.
- Cauter, Lieven De 1993. *The Panoramic Extasy: On World Exhibitions and the Disintegration of Experience*.
- Dux Adolf 1873. *A jövő század regénye*. Athenaeum, 1873/47. 2997–3104.
- Evans, Arthur B. 1988a. *Jules Verne Rediscovered: Didacticism and the Scientific Novel*. Greenwood Publishing Group.
- Evans, Arthur B. 1988b. *Science Fiction vs. Scientific Fiction in France: From Jules Verne to J.-H. Rosny Aîné*. Science Fiction Studies, 1988/1.
- Evans, Arthur B. 1995. *The New Jules Verne*. Science Fiction Studies, 1995/22.
- Evans, Arthur B. 2001. *Hetzl and Verne: Collaboration and Conflict*. Science Fiction Studies, 2001/28.
- Evans, Arthur B. 2013. *Jules Verne's Dream Machines: Technology and Transcendence*. Extrapolation, 2013/54. 129–146.
- Fülöp Adorján 1885. *A Jules Verne-féle irány irodalmunkban*. Koszorú. 29–33, 456–458, 474–476, 489–492, 505–506, 521–524.
- Geppert, Alexander C.T. 2018. *World's Fairs of the 19th Century*. World's Fairs of the 19th Century – Brewminate: A Bold Blend of News and Ideas [2022.04.25].
- Hankiss János 1929. *Jules Verne. A tudomány a szépirodalomban*. Budapesti Szemle. 54–86.
- Hansági Ágnes 2014. *Tárca-regény-nyilvánosság*. Ráció Kiadó, Budapest.
- Hansági Ágnes – Hermann Zoltán (szerk.) 2013. *Jókai & Jókai*. L'Harmattan Kiadó, Budapest.
- Jókai Mór 1981. *Összes művei. A jövő század regénye I–II*. (s.a.r.) D. Zöldhelyi Zsuzsa. Akadémiai Kiadó, Budapest. [JMÖM].
- Lessing, Julius 1900. *Das halbe Jahrhundert Der Weltausstellungen*. Kessinger Publishing, US. 'Lessing, Julius: Das halbe Jahrhundert der Weltausstellungen', Bild 21 von 36 | MDZ (digitale-sammlungen.de)
- Mumford, Lewis 1986. *A gép mítosza*. Európa Kiadó, Budapest.
- Nacsády József 1961. *Jókai műveinek lengyel alakjai*. Irodalomtörténeti dolgozatok, Szeged.
- Parménie, A. – Bonnier de la Chapelle, C. 1953. *Histoire d'un éditeur et ses auteurs. P.-J. Hetzel (Stahl)*. Albin Michel, Paris.
- Radu, Dana L. 2016. *Jules Verne Constructs America: From Utopia to Dystopia*. CUNY Academic Works. https://academicworks.cuny.edu/gc_etds/1466.
- Roberts, Adam 2016. *The History of Science Fiction*. Palgrave Histories of Literature, UK.

- Smith, Bernard 1998. *Modernism's History: A Study in Twentieth-Century Art and Ideas*. Yale University Press.
- Sötér István 1941. *Jókai Mór*. Franklin Társulat, Budapest.
- Szajbély Mihály 2010. *Jókai Mór*. Kalligram Kiadó, Pozsony.
- Szilágyi Márton 2013. *Amikor betelik az idő*. = Hansági Ágnes – Hermann Zoltán (szerk.): *Jókai & Jókai*. L'Harmattan Kiadó, Budapest. 273–284.
- Szilasi László 2000. *A selyembubó és a „boncoló kés”*. Osiris Kiadó, Budapest.
- Tér Jenő 1912. *Verne, Jókai és Wells*. Népszava, 1912/104. 23–24.
- Unwin, Timothy 2005. *Jules Verne: Negotiating Change in the Nineteenth Century*. Science Fiction Studies, 2005/1.
- Verne, Jules 1866. *Voyages et aventures du capitaine Hatteras*. Bibliothèque D'éducation et de Récréation J. Hetzel et Cie, Paris.
- Verne, Jules 1967. *Hatteras kapitány*, Móra Kiadó, Budapest.
- Verne, Jules 1970. *Utazás a Holdba. Utazás a Hold körül*. Móra Kiadó, Budapest.
- Egyletek és intézetek*. Magyarország és a Nagyvilág, 1873/5, 59.
- Fővárosi Lapok, 1873/5, 22.
- Húszezer mérföld a tenger alatt*. Magyarország és a Nagyvilág, 1871/16, 203.
- Sárospataki füzetek 1866/6.
- Vasárnapi Újság, 1869, 298, 314, 327, 343, 355, 372, 383, 400.
- Vasárnapi Újság, 1870, 403, 417, 430, 442, 454, 470 480, 494, 505, 521, 534.

REFORMULAREA MOȘTENIRII LITERARE A LUI JULES VERNE ÎN ROMANUL
LUI JÓKAI: A JÖVŐ SZÁZAD REGÉNYE (ROMANUL SECOLULUI VIITOR)

(Rezumat)

Lucrarea își propune să exploreze legăturile dintre cele mai influente tendințe literare mondiale din secolul al 19-lea. Este vorba de literatura despre anticipație scrisă de Jules Verne, precum și modalitatea în care aceste tendințe sunt reciclate și recombinate într-unul dintre cele mai monumentale romane ale lui Jókai Mór.

SF-ul lui Jókai combină, prin recombinația lor într-o modalitate unică, multe dintre paradigmele existente separat ale genului, așa cum sunt ele configurate în literatura maghiară, și, în același timp, încearcă noi soluții poetice și viziuni ale lumii, care se dovedesc a fi de nișă chiar și prin comparație cu tendințele literare mondiale contemporane. În cercetarea mea, interpretez această recombinație de-a lungul a trei axe reprezentate de motive literare diferite, cu un accent special pe modul în care Jókai folosește motivele mașinii gigantice și al savantului prototipic, respectiv caracterizarea națională sau etnică a invențiilor tehnice.

Cuvinte-cheie: Mór Jókai, Jules Verne, SF global, mașină gigantică, arhetipul savantului, naționalizare, etnicizare.

REFRAMING THE HERITAGE OF JULES VERNE IN JÓKAI'S NOVEL:
A JÖVŐ SZÁZAD REGÉNYE (THE NOVEL OF THE NEXT CENTURY)

(Abstract)

The paper aims to explore the connections between the most influential trends in 19th century's world literature: the Sci-Fi written by Jules Verne, and its unique hybridization and recycling in one of Jókai Mór's most monumental novels.

Jókai's Sci-Fi combines and hybridizes many of the separately existing paradigms of the genre, such as defined in the world and Hungarian literature, in a rather unique way, while at the same time attempts new poetic and worldview solutions, that are characteristic, even in comparison to the contemporary world literary trends. In my research, I interpret this hybridization along three prominent sub-problems, with a special focus on the way Jókai uses the motif of the giant machine, the archetype of the scholar/scientist, respectively the nationalization/ethnicization of technical inventions.

Keywords: Mór Jókai, Jules Verne, global sci-fi, giant machine, scientist-archetype, nationalisation, ethnicisation.

Babeş-Bolyai Tudományegyetem
Magyar nyelv- és irodalomtudományi mesteri képzés
Kolozsvár/Cluj-Napoca, Horea 31
kozmaeliz@yahoo.com